

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Om de kwaliteit van het geld'. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de 18de eeuw

Scheffers, A.A.J.

Citation

Scheffers, A. A. J. (2013, April 18). *'Om de kwaliteit van het geld'. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de 18de eeuw*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20829>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20829>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20829> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Scheffers, Albert Antoine Jacques

Title: Om de kwaliteit van het geld. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de achttiende eeuw

Issue Date: 2013-04-18

08 De duit in de zestiende en zeventiende eeuw

De duit is een munt die al sinds de veertiende eeuw in de Noordelijke Nederlanden wordt geproduceerd. Zowel Van Gelder als de *Encyclopedie voor munten en bankbiljetten* stellen dat de duit aanvankelijk vervaardigd is als zilveren munt met een waarde van een kwart groot of een achtste stuiver.⁵⁶⁷ In het woord 'duit' zit eenzelfde klank als in het Franse woord voor het getal twee: 'deux'. Aangezien de naam van een munt vaak iets zegt over de waarde of over de afbeelding die erop staat, zal daarom de naam duit of deut eerder verwijzen naar zijn waarde als dubbele mijt of dubbele penning dan naar de in de bestaande literatuur genoemde waarde als kwart van een groot of achtste van een stuiver. Een relatie tussen de naam en de afbeelding van de eerste duiten is evenmin helder te duiden.

In het graafschap Holland wordt de duit vanaf 1573 geslagen op naam van de toenmalige landsheer Philips II van Spanje met een gewicht van 3,85 gram, spoedig verlaagd tot 3,74 g. De productie en uitgifte van deze duiten volgt weldra in andere delen van de Nederlanden.

In de literatuur wordt gesteld dat de Staten van Holland het gewicht van de duit van 1573 en later zo hebben bepaald dat de intrinsieke waarde, de waarde van de hoeveelheid metaal waarvan de munt is vervaardigd, lager is dan de nominale waarde, de waarde waarvoor het muntstuk in circulatie is. De Staten verdienen op deze manier aan de productie en uitgifte van duiten. Dit alles ten bate van de Opstand tegen de landsheer Philips II. Bekend is dat dit type duiten, geslagen op naam Philips II, al in 1579 is gereduceerd tot de helft van de nominale waarde.⁵⁶⁸

Zoals al eerder gemeld is voor een overzicht van de productie van munten tot nu toe meestal alleen gekeken naar de kant van de verantwoording, de akten van opening van de muntbus. Besier laat zijn overzicht van de Hollandse munten beginnen met de derde muntbus van Muntmeester Jacob Jansz. de jonge.⁵⁶⁹ De akte van zijn tweede muntbus, die gaat over de productie in de periode 4 oktober 1587 tot en met 17 mei 1591, heeft hij gemist. De productiegegevens zijn echter wel terug te vinden in de rekening van diezelfde Muntmeester. Hierin staat vermeld dat hij in genoemde periode ruim 34.438 mark Trois⁵⁷⁰ aan koperen duiten op een gewicht van 58 in de snede (4,24 g) heeft geproduceerd.⁵⁷¹ Uit de vijfde rekening van deze Muntmeester, die loopt over de periode 27 september 1602 tot en met 21 juni 1607, wordt duidelijk dat hij voor 32.107 1/2 mark Trois aan koperen duiten heeft geproduceerd op een gewicht van 84 stukken in de snede (2,93 g).⁵⁷²

Andere bronnen, die gegevens over de oplagen van geproduceerde munten bevatten, zijn bijvoorbeeld

567 Van Gelder *De Nederlandse munten en in navolging daarvan Van Beek* (red.) *Encyclopedie voor munten en bankbiljetten*, D 67.

568 Mout, *Plakkaat van Verlatinge* 1581.

569 Besier, *Muntmeesters en hun muntslag* 24.

570 Zoals al eerder gemeld is een mark Trois gelijk aan 246,084 gram. Zie voor deze en andere vaktermen hoofdstuk 20 Begrippenlijst en gebruikte terminologie in het deel Bronnen van deze publicatie.

571 NA 3.01.27.02-4942. Tweede rekening van Jacob Jansz. de jonge, Muntmeester van Holland te Dordrecht 1580-1607. Het betreft hier dus een oplage van bijna 2 miljoen stuks. Purmer / Van der Wiel Ho 81.

572 NA 3.01.27.02-4945. Vijfde rekening van Jacob Jansz. de jonge, Muntmeester van Holland te Dordrecht 1580-1607. Besier, *Muntmeesters en hun muntslag* -.

de resoluties van de Staten van Holland en West-Friesland. Zij vermelden onder meer dat de Muntmeester van Holland ‘tot Dordrecht’ in 1593 en 1594 de opdracht krijgt tot de aanmunting van 10.000 mark Trois aan koperen duiten.⁵⁷³ Uit diezelfde resoluties blijkt dat de Dordtse Muntmeester Jan Jansz. de Jonge twee jaar later toestemming vraagt en krijgt om nog eens 4.000 mark aan duiten te slaan.⁵⁷⁴ Weer twee jaar later mag hij, wederom op eigen verzoek, nog eens 10.000 pond Trois koper verwerken tot duiten.⁵⁷⁵ De toestemmingen voor de aanmaak van nieuwe duiten blijven ook in de zeventiende eeuw doorgaan.

De Muntmeester in het Noorderkwartier, feitelijk die van het ‘Landschap van West-Friesland’, krijgt ook dit soort opdrachten van de Staten van Holland, net als zijn collega van Zeeland te Middelburg van zijn Statenvergadering. Naast opdrachten worden er aan de Muntmeesters ook wel toestemmingen verleend om duiten te produceren. Het verschil zit in het feit dat bij een opdracht de grondstof of halffabricaten, de platen koper of de blanco muntplaatjes (rondellen), veelal op kosten van de opdrachtgever – de Staten – worden aangeschaft en wordt doorgaans ook bepaald waar de nieuw geslagen exemplaren moeten worden afgeleverd. Bij verkregen toestemming koopt de Muntmeester zijn muntmateriaal meestal zelf in en dient hij ook zelf te zorgen voor afnemers. Dat de regeringen van de verschillende gewesten en steden van de Verenigde Nederlanden zich niet altijd aan de algemeen geldende wetgeving houden, blijkt uit de resolutie van de Staten van Friesland van zaterdag 22 november 1617. Muntmeester Jurriaan van Vierssen krijgt hierbij het recht om naast een daalder van 30 stuivers en een Rijnse goudgulden ook ‘copere oortgens’ en ‘deuijten’ te produceren. Deze Friese oord (1/4 stuiver of dubbele duit) moet een gewicht hebben van 75 3/4 stukken in het ‘Troische’ mark met een remedie van drie stukken per mark (dus minimaal 3,12 g). De duit wordt bepaald ‘naer advenant’ en moet dus op een uiterst gewicht van 157,5 stukken per mark Trois (1,56 g) worden geproduceerd.⁵⁷⁶

Dit soort lichte duiten is er de oorzaak van dat er op 17 januari 1620 door de Staten-Generaal een plakkaat wordt uitgevaardigd, waarbij alle vreemde duiten tot de helft in waarde worden gereduceerd: ‘sesthien derselver doende eenen stuyver’.⁵⁷⁷ Twee jaar later richten de Staten van Holland en West-Friesland zich per plakkaat specifiek op een verbod op het ontvangen en uitgeven van de Elburgse duiten.⁵⁷⁸ Eind 1624 krijgen de Bewindhebbers van de Verenigde Oostindische Compagnie toestemming van de Staten van Holland voor 6.000 gulden koperen duiten te laten slaan en uit te voeren naar de Oost.⁵⁷⁹

De ‘Edel Groot Mogende heeren’, zoals de leden van de Statenvergadering worden genoemd, besluiten op 20 september 1625 om voor 40.000 mark nieuwe duiten te laten slaan. Dit om voldoende nieuwe duiten te hebben om de vreemde, dat wil zeggen de buiten het eigen gewest

geslagen exemplaren, te weren. De raden en generaalmeeesters van de Munten krijgen de opdracht om een ‘affteijckeninge’ voor de voor- en keerzijde te leveren. Zij moeten ook een voorstel schrijven over zowel het gewicht van de nieuwe duiten als over de hoeveelheid die op elk van de twee Munthuizen moet worden geslagen. Uiteindelijk wordt op 18 maart van het volgende jaar de instructie voor de productie uitgevaardigd. De nieuwe duiten moeten minimaal 116 stukken per mark Trois (2,12 g per stuk) wegen. Bovendien wordt bepaald dat tweederde van de 40.000 mark in de Munt van Holland te Dordrecht zal worden gemunt en eenderde in die van West-Friesland.⁵⁸⁰

Bij de productie van rondellen moet een en ander mis zijn gegaan. De Gecommitteerde Raden van het Zuiderkwartier bepalen in juni 1626 expliciet dat de te licht bevonden exemplaren moeten worden omgesmolten. Zij geven ook op hoe de wel op juist gewicht geproduceerde stukken onder de steden moeten worden gedistribueerd (zie kadertekst 17).⁵⁸¹

Kadertekst 17

Dordrecht	300 gulden
Haarlem	500
Delft	300
Leiden	500
Amsterdam	700
Gouda	200
Rotterdam	300
Den Haag	200
Totaal	3.000 gulden

Het betreft hier de duiten met jaartal 1626 die zijn geproduceerd op de Munt te Dordrecht. De oplage van de Hollandse duiten uit bovenstaande distributielijst bedraagt 480.000 stuks en is dus nog geen zesde deel van het in 1626 en 1627 aan Dordrecht toegewezen quotum van de nieuw te produceren duiten. Welke verdeling is toepast op de overige Hollandse duiten van deze opdracht en op de in de Westfriese Munt geslagen exemplaren is niet duidelijk.

In mei 1646 geven de Staten van Holland gevolg aan het verzoek van Muntmeester Adriaan Simonsz. Rottermont om 100.000 mark aan koperen oordjes en duiten, eenderde oordjes, tweederde duiten te slaan, respectievelijk wegend 58 en 116 stukken in het mark Trois (4,24 g en 2,12 g).⁵⁸² Ook hier is niet duidelijk hoe de verdeling van de nieuw geslagen duiten onder de steden is geweest.

573 Resolutie Staten van Holland d.d. 20 mei 1593 en 12 maart 1594. Besier meldt op basis van de verantwoording dat deze Muntmeester tussen 1593 en 1598 3.140.980 duiten heeft geproduceerd. Besier Muntmeesters en hun muntslag, 24.
574 NA 3.01.04.01-30. Resolutie Staten van Holland d.d. 25 september 1596.
575 NA 3.01.04.01-34. Resolutie Staten van Holland d.d. 7 januari 1598. Een pond is twee mark en dus gelijk aan 492,168 gram.
576 Extract uit het Dagelijkse Resolutieboek der heeren Staten van Friesland. Nationaal Archief ‘s-Gravenhage [voortaan afgekort als NA] Archief Generaliteits Muntkamer [voortaan afgekort als 1.01.44-], Generaal Register 4 fol 66.
577 Cau, Groot Placaatboek, 1 kolom 2944.
578 Plakkaat tegen de stuiver en Kampen en de Elburgse stuiver van 14 januari 1622.
579 NA 3.01.04.01-57 fol. 155. Resolutie StvHoll 20 december 1624.

580 NA 1.01.44-4 fol. 223v en NA 3.01.04.01-5057 fol. 145. Resolutie StvHoll 20 september 1625. Instructie op de nieuwe duiten d.d. 18 maart 1626. NA 1.01.44-5 fol. 031-034, NA 3.01.05-3000A fol. 102-105 en GAA 5028-551 fol. 37v-39v.
581 NA 3.01.05-3000A fol. 128v-129. Resolutie Gecommitteerde Raden van het Zuiderkwartier d.d. 22 juni 1626.
582 NA 1.01.44-8 fol. 195v-197. Concept-instructie voor de Muntmeester van Holland, d.d. april 1645, Resolutie Staten van Holland 12 mei 1646, gedrukte versie fol. 492.

Afb. 26. Hollandse duit van 1626. P&VdW Ho 83.

Nogmaals het werk van Besier bestuderend wordt duidelijk dat in de verantwoording van de muntbussen van de Gelderse Muntmeesters Paulus Sluijskens 1652-1687, Johan van Brien en 1690-1694 en Lambert Ridder 1695-1714, maar ook in die van Jacob Jansz. de Jonge, Muntmeester van Holland 1580-1607, Caspar Wijntgens 1589-1625 en Hans Sweers 1626-1631 van West-Friesland en Pieter van Voorden 1634-1658, Jacob Boreel 1658-1678, Hendrik van Heumen 1678-1682 en Hendrik van Dusseldorp 1683-1705 van Zeeland en van Herman de Baijen, Muntmeester van de stad Zutphen 1686-1692, wel degelijk gegevens over de vervaardigde duiten zijn opgenomen⁵⁸³. Uit de opsomming in Besier (zie kadertekst 18) blijkt dat de productie van duiten lang niet altijd wordt verantwoord in bij de opening van de muntbus. Tevens wordt nu duidelijk dat de voorgeschreven gewichten van de koperen duiten per gewest sterk variëren.

Kadertekst 18

Overzicht van de duitenproductie op basis van Besier Muntmeesters en hun muntslag.

Munt	Muntmeester	Muntbus	Voorgeschreven gewicht uitgedrukt in aantal per mark Trois (246,084 g)	Gewicht per stuk in grammen	Jaartal	Door Besier berekende oplage (stuks)
Gelderland	Paul Sluijskens	2	120	2,05	1663 en 1664	384.650
Gelderland	Paul Sluijskens	3	120	2,05	1665 en 1668	598.920
Gelderland	Paul Sluijskens	4	116	2,12	1676 t/m 1681	895.405
Gelderland	Paul Sluijskens	5	116	2,12	1684	435.695
Gelderland	Johan Brien en	1	116	2,12	1690 t/m 1694	1.477.600
Gelderland	Lambert Ridder	2	68	3,62	1702 en 1703	2.402.710
Holland	Jacob Jansz de Jonge	3	62	3,97	1593 t/m 1598	3.140.980
West-Friesland	Caspar Wijntgens	4	85	2,90	1604 en 1605	779.490
West-Friesland	Hans Sweers	1	160	1,54	1626 en 1627	3.182.560
Zeeland	Pieter van Voorden	5	116	2,12	1657	223.015

583 De jaartallen tussen haken achter de namen van de Muntmeesters zijn die van hun ambtsvervulling en zijn ontleend aan Van der Wiel e.a. De Noord- en Zuid-Nederlandse muntmeesters.

Zeeland	Jacob Boreel	2	116	2,12	1662 t/m 1664	2700 mark ⁵⁸⁴
Zeeland	Hendrik van Heumen	1	116	2,12		1.279.445 ⁵⁸⁵
Zeeland	Hendrik van Dusseldorp	1	116	2,12	1682 t/m 1664	960.010
Zeeland	Hendrik van Dusseldorp	3	116	2,12		960.000
Zutphen	Herman de Baijen	1	112	2,20	1687 en 1688	63.056

Verder noemt Besier, zonder iets over de oplage te vermelden, nog de Utrechtse duiten 1578 en 1579, geslagen onder verantwoordelijkheid van Muntmeester Hendrik van Domselaar en de duiten geslagen door de Munt van de steden Groningen en Zwolle. Het voert voor deze studie te ver om hier uitvoeriger op de zeventiende-eeuwse duitenproductie in de Republiek in te gaan, maar mogelijkheden voor nadere studie zijn er dus zeker.

Tevens is duidelijk dat Besier ook niet alle in zijn tijd beschikbare bronnen heeft bekeken.⁵⁸⁶ Zo bevat de rekening van de Hollandse Muntmeester Jacob Jansz. de Jonge over de jaren 1587-1591 de aantekening dat hij in deze periode duiten heeft laten munten, nl. 34.438 mark 7 ons en 5 engels op een gewicht van 58 stuks in de snede, ongeveer twee miljoen stuks met een gewicht van 4,24 g.⁵⁸⁷ De rekening van dezelfde Jacob Jansz. de Jonge over de jaren 1591-1599 meldt dat er tussen 15 december 1593 en 25 augustus 1598 50.661 mark 5 ons 5 engels aan koperen duiten is gemaakt op het wettelijke gewicht van 62 stukken in de snede (3,96 g). Zes wegingen van 62 exemplaren van de 305.999 stukken die in de muntbus waren gestoken wijzen uit dat deze duiten gemiddeld 2 engels 17 2/3 aas per 62 stuks te zwaar zijn uitgevallen, zodat het werkelijke gewicht van deze duiten zelfs iets hoger is geweest.⁵⁸⁸

Het Utrechts Archief bevat een dossier afkomstig van de stedelijke Financieekamer met gedetailleerde informatie over de productie van duiten tussen 1658 en 1676. Uitwerking van dit dossier levert zeker informatie over de Utrechtse duiten die niet als algemeen bekend mag worden beschouwd.⁵⁸⁹ Een declaratie Pieter van Cuijlenburch, stempelsnijder van de Utrechtse gewestelijke en stedelijke Munt 1674-1719, uit 1689 laat zien hoeveel boven- en onderstempels hij wanneer heeft geleverd aan Muntmeester Johan van Romondt voor de productie van de Utrechtse duiten van 1687

584 Jacob Boreel krijgt toestemming om oordjes en duiten te slaan. Uit de acte van opening van zijn muntbus blijkt niet welk gedeelte van de totale partij van ruim 664 kilo koper aan oordjes (wegende 58 stuks in het mark) en welk aan duiten is geslagen.

585 Besier geeft aan dat in het kabinet van 's Rijks Munt (later Het Nederlands Muntmuseum, nu Geldmuseum) te Utrecht Zeeuwse duiten met het jaartal 1680 en 1681 aanwezig zijn.

586 Besier heeft zich beperkt tot de gegevens die in het archief van raden en generaalmesters zaten. Dit archief was in zijn tijd aanwezig op de Munt te Utrecht. Andere archieven, zoals die van de verschillende provincies en steden, heeft hij niet onderzocht op voor zijn publicatie relevante stukken.

587 NA 3.01.27.02-4942 fol. 10. Rekening van Jacob Jansz. de Jonge, Muntmeester van Holland te Dordrecht, 1587-1591. Het betreft hier dus het type beschreven door Purmer / Van der Wiel, Handboek, deel I nr. Ho 81.

588 NA 3.01.27.02-4943 fol. 22v-23. Rekening van Jacob Jansz. de Jonge, Muntmeester van Holland te Dordrecht, 1591-1599. Het betreft hier dus de in bovenstaande tabel genoemde duiten dat als type is beschreven door Purmer / Van der Wiel, handboek, deel I nr. Ho 81. Ten onrechte wordt daar als gewicht 3,74 g gemeld. '62 Stukken in de snede' staat gelijk met een stuksgewicht van 3,97g. Uit de weging door de essayeur-generaal van de 372 exemplaren uit de 305.999 stukken die zich in de muntbus bevonden blijkt dat deze zelfs iets zwaarder zijn dan het voorgeschreven gewicht. Hoewel van Besier bekend is dat hij de oplagecijfers meestal aan de zuinige kant neemt, komt hij juist bij deze berekening heel aardig in de buurt van wat het moet zijn geweest.

589 UA 702-2 1309.

en 1688.⁵⁹⁰ Voor de 'voeten' of onderstempels rekent Van Cuijlenburch twee gulden, voor de 'overijzers' of bovenstempels een gulden per stuk.⁵⁹¹

Tallose andere voorbeelden kunnen hier nog worden genoemd. Beter is deze te bewaren voor een aparte studie naar de productie van duiten in de hele Republiek in de zestiende en zeventiende eeuw.

⁵⁹⁰ Duiten van de stad Utrecht met het jaartal 1688 zijn niet bekend. Zie Purmer en Van der Wiel, Handboek Su 17 en 18 en Van der Wis / Passon, Catalogus 2.44.18 en 19. Volgens de declaratie heeft Van Cuijlenburch in februari, augustus en september van dat jaar stempels afgeleverd.

⁵⁹¹ UA 702-1 916.